

TEOLOGIA PASTORALNA W OKRESIE POSOBOROWYM (1965—1982)

Na rozwój teologii pastoralnej w okresie posoborowym duży wpływ wywarły przemiany w samym Kościele. Dokumenty soborowe otworzyły przed nią nowe perspektywy i zadania, wskazały na nowy styl i metodę prowadzenia refleksji pastoralnej. Vaticanum II stworzyło nową sytuację, wymagającą takiego rozumienia działalności duszpasterskiej, która odpowiadałaby, odczytanej na nowo i w sposób pełniejszy, tajemnicy Kościoła. Soborowe spojrzenie na Kościół¹, jak też na miejsce Ludu Bożego w świecie współczesnym², wywarło duży wpływ na kształtowanie się nowej świadomości eklezjalnej, doceniającej konieczność odnowy Kościoła i poszukiwania adekwatności jego działań do potrzeb współczesnych.

Oprócz przemian w samym Kościele, duży wpływ na rozwój teologii pastoralnej w omawianym czasie wywarły także inne zjawiska. Trzeba tu wspomnieć wielokierunkowe przeobrażenia w świecie³, przemiany modelu życia chrześcijańskiego⁴, zmianę mentalności i zainteresowań współczesnego człowieka, nie zawsze sprzyjającą rozwojowi religijności⁵. Wspomniane czynniki wskazują nie tylko na to, że Kościół współczesny realizuje swoje posłannictwo w coraz trudniejszych warunkach, ale także, że aktualna sytuacja domaga się poszukiwań adekwatnej koncepcji teologii pastoralnej. Przy uwzględnieniu istniejących uwarunkowań mogą być bardziej zrozumiałe i trafniej ocenione wysuwane współ-

---

¹ Zob. J. C. Groot: *Nowa definicja Kościoła powszechnego*. W: *Nowy obraz Kościoła*. Red. B. Lambert. Warszawa 1968, s. 13—21; L. Bouyer: *Kościół Boży*. Warszawa 1977, s. 163—175; E. Fischer: *Kirche und Kirchen nach dem Vaticanum II*. München 1967.

² Por. W. Oberröder: *Aspekte der Mitverantwortung in der Kirche*. Donauwörth 1977, s. 27—51; F. Franssen: *Kościół jako Lud Boży*. W: *Nowy obraz Kościoła*, jw. s. 72—86.

³ Por. KDK nr 5—6.

⁴ Zob. F. Woronowski: *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Lublin 1972, s. 10—11.

⁵ Por. KDK nr 5.

czesne propozycje oraz kształtujące się wewnątrz dyscypliny tendencje i kierunki.

W okresie posoborowym pojmowanie teologii pastoralnej nie jest wszędzie jednoznaczne, trwa dyskusja na temat jej koncepcji. Zwraca się przede wszystkim uwagę na złożoność problematyki, metodę oraz kontrowersyjność ujęcia przedmiotu. Wyraźnie odczuwa się przy tym zapotrzebowanie na syntetyczno-krytyczne spojrzenie na problematykę tej dyscypliny, na rozbieżności ujęć i metod badawczych.

Artykuł nie rości pretensji dokonania bilansu rozwoju teologii pastoralnej w ostatnim dwudziestoleciu⁶. Ograniczy się on tylko do syntetycznego ukazania nurtów i koncepcji, które zarysowały się po Soborze Watykańskim II. Chodzić tu będzie o syntetyczne ujęcie poglądów pastoralnych, wskazanie osiągniętego w teologii pastoralnej postępu oraz perspektyw dla dalszych poszukiwań. Próba przedstawienia tendencji i kierunków występujących w okresie posoborowym, często przeciwstawnych, może okazać się pomocna w odpowiedzi na pytanie: czym jest teologia pastoralna, jakie są jej zasady oraz idee, które różnicują poszczególne koncepcje?

I Nurt eklezjologiczny teologii pastoralnej

Wychodzi się tu z założenia, że koncepcja teologii pastoralnej jest ściśle zależna od koncepcji Kościoła. Pomiedzy obrazem Kościoła a koncepcją teologii pastoralnej i duszpasterstwa zachodzi tak ścisła zależność, że można by nazwać każdą taką koncepcję funkcją postawionego u jej podstaw obrazu Kościoła⁷. Oznacza to negatywnie, że niepełny, jednostronny i powierzchowny obraz Kościoła będzie prowadził do błędnej i niezadawalającej koncepcji teologii pastoralnej. Wszystkie niedo-

⁶ Podsumowania rozwoju teologii pastoralnej na przestrzeni naszego wieku dokonali m.in. tacy autorzy, jak V. Schurr: *Teologia pastorale*. W: *Bilancio della teologia del XX secolo*. Roma 1972, s. 399—469; W. Steck: *Die wissenschaftliche Situation der Praktischen Theologie*. W: *Fünfzehntes Forschungsgespräch. Von der Pastoraltheologie zur Praktischen Theologie*. Red. E. Weinzierl, G. Griesl. Salzburg-München 1976, s. 129—145; K. Gastgeber: *Literaturbericht über Pastoraltheologie*. „Theologisch-praktischen Quartalschrift” 120 (1972), s. 60—64; 124 (1976), s. 65—67; N. Mette: *Theorie der Praxis. Wissenschaftsgeschichtliche und methodologische Untersuchungen zur Theorie-Praxis Problematik innerhalb der praktischen Theologie*. Düsseldorf 1978, s. 113—359.

⁷ Zob. F. Blachnicki: *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 2. *Eklezjologiczna dedukcja teologii pastoralnej*. Lublin 1971, s. 2; Por. B. Lambert: *Nowe kierunki duszpasterstwa*. W: *Nowy obraz Kościoła*, jw. s. 230—231.

magania tej koncepcji tłumaczą się brakiem tkwiącej u jej podstaw eklezjologii. Pozytywnie oznacza to, że im trafniej i głębiej określono istotę Kościoła, tym lepiej ujmie się koncepcję omawianej dyscypliny. Od czasu uświadomienia sobie powyższej zależności mówi się o eklezjologicznej koncepcji teologii pastoralnej⁸.

1 KONCEPCJA AUTORÓW „HANDBUCH DER PASTORALTHEOLOGIE”

Autorzy niemieckiego podręcznika *Handbuch der Pastoraltheologie*⁹, podobnie jak ich poprzednicy, dokonali własnego wyboru idei stanowiącej fundament dla teologii pastoralnej¹⁰, przyjmując jako punkt wyjścia istotę Kościoła. Chodzi tu o szerokie pojęcie Kościoła, ujęcie go w „całościowej postaci”, czyli o Kościół pojmowany jako żywa, sakramentalna, historyczna i społeczna rzeczywistość¹¹. Konkretnie, integralnie i dynamicznie rozumiany Kościół, jako żyjący, działający i budujący się aktualnie i na przyszłość organizm, jest tutaj przedmiotem zainteresowań tej koncepcji teologii pastoralnej.

Odpowiednikiem nazwy „teologia pastoralna”, używanym przez autorów omawianego podręcznika, jest „teologia praktyczna” Terminem tym posługiwał się wcześniej A. Graf (+1841) oraz autorzy protestancy. Przedkładali oni tę nazwę nad inne, ponieważ jej przedmiotem jest wspólnota kościelna w całości, do której należą także ministrzy spełniający posługę w Kościele.

⁸ Blachnicki, jw.

⁹ Pierwszą a jednocześnie najbardziej pełną i obszerną próbę opracowania koncepcji teologii pastoralnej w interesującym nas okresie podjęli F. X. Arnold, F. Klostermann, K. Rahner, V. Schurr, L. M. Weber w pracy zbiorowej *Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*. T. 1—5. Freiburg im Br. 1964—1972. Dzieło to, zamierzone i opracowywane w czasie trwania Soboru Watykańskiego II, zostało potem uzupełnione tematyką soborową dotyczącą duszpasterskiego działania Kościoła. Opracowanie krytyczne tego dzieła znajduje się m.in. w: F. Blachnicki: *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 1—2. Lublin 1970—71; zob. też Schurr: *Teologia pastorałna*, jw. s. 399—469.

¹⁰ Z wcześniejszych sądów można tu wymienić opinię F. X. Arnolda, który przyjął za fundamentalną dla teologii pastoralnej zasadę boskoludzką oraz rozróżnienie procesu zbawczego i pośrednictwa zbawczego. K. Delahaye uznał zasadę wezwania Bożego i odpowiedzi człowieka, F. Klostermann zasadę apostołską przedłużenia misji Chrystusa, J. M. Reuss i J. Goldbrunner fundament teologii pastoralnej upatrywali w zasadzie wcielenia, H. Aufderbeck w ekonomii zbawienia w transfiguratio mundi.

¹¹ Zob. W. Piwowarski: *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*. „Ateneum Kapłańskie” T. 69:1966 z. 5 (346), s. 300—309; Blachnicki: *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 1, jw. s. 29.

Omawiana koncepcja przywróciła teologii pastoralnej status nauki i dała mocne podstawy teoretyczne. Autorzy *Handbuch der Pastoraltheologie* uczynili to w sposób scholastyczny, odwołując się do rozróżnienia między przedmiotem materialnym i formalnym tej dyscypliny. Przedmiotem materialnym teologii praktycznej jest życie eklezjalne, przedstawione przez dokumenty Vaticanum II. Przedmiotem formalnym, według nich, jest uwarunkowanie i specyfikacja działalności samourzeczywistniającego się Kościoła przez teraźniejszą sytuację. Towarzyszy temu refleksja teologiczna Kościoła nad jego aktualną sytuacją w świecie, kładąc nacisk na budowanie się Kościoła w przyszłości.

Wspomniana refleksja rozwija się w trzech różnych kierunkach:

a) punkt widzenia krytyczny, polegający na sądzie wiary nad obecnym położeniem Kościoła. Na podstawie tej refleksji możemy wnioskować, czy aktualne struktury i działania Kościoła w świecie odpowiadają jego istocie, czy też od niej mniej lub więcej się oddalają;

b) punkt widzenia normatywny, polegający na sformułowaniu nakazów dla obecnej sytuacji. Chodzi o to, jaki powinien być Kościół nie w ogóle (eklezjologia esencjalna), ale w uwarunkowaniach teraźniejszości i przyszłości, aby mógł urzeczywistniać plan Boży w świecie (eklezjologia egzystencjalna);

c) punkt widzenia strategiczny, polegający na dokonaniu wyboru programu wyłonionego z teologicznej refleksji nad aktualną sytuacją i konkretnymi imperatywami Kościoła.

Naukowy charakter teologii pastoralnej wynika z faktu, że to potrójne postępowanie jest prowadzone w sposób metodyczny, systematyczny i świadomy swych podstaw. Specyficzność natomiast teologii praktycznej polega na teologicznej analizie sytuacji eklezjalnej, rozważanej w trzech wskazanych wymiarach¹².

Teologia praktyczna zachowuje odrębność w stosunku do innych nauk. Analiza i interpretacja sytuacji Kościoła i świata dokonuje się *hic et nunc* w następstwie procesu, który się pogłębia dzięki zdobyczom nauk antropologicznych, a zwłaszcza filozofii, psychologii i socjologii. Do tej analizy i interpretacji dołącza się refleksja teologiczna, oświecona przez Objawienie i Urząd Nauczycielski Kościoła. Nauki antropologiczne formułują sądy o danej sytuacji, a teologia dochodzi do sądu wiary, stanowiącego wartość dostrzeżoną w perspektywie nieosiągalnej dla tamtych.

¹² Zob. M. Midali: *Attuali correnti e progetti di teologia pastorale fondamentale*. „Salesianum” 1978 nr 4, s. 849.

Teologia praktyczna pozostaje w relacji z innymi dyscyplinami teologicznymi. Z teologii dogmatycznej, teologii biblijnej i moralnej oraz prawa kanonicznego wyprowadza własne zasady i wskazania. Analizuje zaś je w kontekście konkretnych uwarunkowań, a nie tylko ich wartości obiektywnej i beczasowej. Według autorów *Handbuch der Pastoraltheologie* teologia praktyczna jest „eklezjologią egzystencjalną”, różną od „eklezjologii esencjalnej”, opracowanej na podstawie cytowanych już nauk teologicznych. Chodzi tu bardziej o rozgraniczenie kryteriów i modeli dla odnowy działania Kościoła w świecie współczesnym niż o zdefiniowanie nauki. Teologia pastoralna nie chce udzielać pastoralnych recept duchowieństwu, ale zmierza do tego, aby być refleksją samokrytyczną nad samourzeczywistnianiem się Kościoła dzisiaj, z uwzględnieniem jego budowania się w przyszłości.

Opracowana w podręczniku niemieckim koncepcja stanowi duży krok naprzód w rozwoju teologii pastoralnej. Dowodem tego może być fakt jego tłumaczenia na wiele języków. Krytyka naukowa jednakże formułuje pod jego adresem pewne zastrzeżenia. Podnosi się szczególnie, że przez kategorię podkreślenie „samourzeczywistniania się Kościoła” autorzy postulują podporządkowanie eklezjologii egzystencjalnej eklezjologii esencjalnej. Opracowanie *Handbuch der Pastoraltheologie* dokonane zostało ze szkodą dla konkretnego nawiązania do historii Kościoła i zneutralizowało w pewien sposób wkład nauk humanistycznych do teologii pastoralnej. Zamiast mówić o „samourzeczywistnianiu się Kościoła” — zdaniem niektórych krytyków — byłoby lepiej mówić o „urzeczywistnianiu żywotnym Kościoła”. Podkreśliłoby się przez to, że ta aktualizacja Kościoła nigdy nie jest pełna, ale jest na drodze do takiego urzeczywistnienia¹³.

Teologia pastoralna nie analizuje wszystkich aspektów urzeczywistniania się Kościoła, którym interesują się także inne dyscypliny teologiczne. Jest nauką o urzeczywistnianiu się Kościoła w konkretnych warunkach. W tym znaczeniu różni się ona od innych dyscyplin teologicznych¹⁴. Przyjmując, że termin „Kościół” ma między innymi duży ładunek oddziaływania historycznego, zwłaszcza poprzez struktury o-dziedziczone z przeszłości, krytycy niemieckiego podręcznika proponują raczej określenie „wspólnota” jako bardziej adekwatne do podkreślenia

¹³ Por. Mette, jw. s. 126—140; Midali, jw. s. 851.

¹⁴ Por. T. Neufeld: *Das Theorie-Praxis Problem als Anfrage an die Praktische Theologie*. „Franziskanische Studien” 1979 z. 2—3, s. 221; H. Schuster: *Pastoraltheologie*. W: *Sacramentum Mundi*. Theologisches Lexicon für Praxis. Red. K. Rahner, A. Darlap. T. 3. Freiburg-Basel-Wien 1969, s. 1063; Mette, jw. s. 345—346.

wartości chrześcijańskich, wyeksponowanych przez Vaticanum II i obecnie bardzo aktualnych¹⁵. Określenie „Kościół buduje Kościół” podobne do innej formuły: „samourzeczywistnianie się Kościoła”, zawiera niebezpieczeństwo traktowania działalności duszpasterskiej jako zmierzającej nie tyle do służby wobec świata, ile raczej do utwierdzenia samego Kościoła.

Wspomniane słabe punkty koncepcji eklezjologicznej autorów *Handbuch der Pastoraltheologie* zgłaszają potrzebę odwołania się i uzupełnienia zasadą chrystologiczną, a ściślej mówiąc — ideą Wcielenia¹⁶, z odwołaniem się do tzw. „sprawy Jezusa” (die Sache Jesu)¹⁷, bez której działanie Kościoła pozbawione byłoby treści.

Ukazane przez krytykę teologiczną braki przedstawionej koncepcji sprowokowały do poszukiwania innych propozycji i rozwiązań, o których niżej.

2 „SPRAWA JEZUSA” JAKO ZASADA TEOLOGII PASTORALNEJ

Heinz Schuster podjął próbę ukazania niedomogów zasady eklezjologicznej i wskazał na nową podstawę, na której mogłaby być oparta bardziej wyczerpująca koncepcja teologii pastoralnej. W nowej próbie Schustera podstawowa rola przypada właśnie tzw. „sprawie Jezusa”¹⁸, będącej fundamentem życia Kościoła pierwotnego i normą dla działalności eklezjalnej wieków późniejszych. Zasada ta jest kryterium, w świetle którego powinny być oceniane teoria i praktyka Kościoła w jego realnym i historycznym wymiarze¹⁹.

¹⁵ Spośród ważniejszych badaczy analizę krytyczną tego problemu przeprowadzili: F. Klostermann: *Prinzip Gemeinde*. Wien 1965; tenże: *Die Gemeinde Christi. Prinzipien. Dienste. Formen*. Augsburg 1972; B. Dreher: *Wandel des Seelsorgeverständnisses*. W: *Theologie im Wandel*. Red. J. Ratzinger, J. Neumann. München 1967, s. 623—628; *Die neue Gemeinde*. Praca zbior. pod red. A. Exelera. Mainz 1968; N. Greinacher: *Analyse der kirchlichen Gemeinde*. W: *Gemeindepraxis. Analysen und Aufgaben*. Red. N. Greinacher, W. Möhler. München-Mainz 1979, s. 9—14.

¹⁶ Zob. J. Goldbrunner: *Inkarnation als Prinzip der Pastoraltheologie*. W: *Praktische Theologie heute*. Red. F. Klostermann, R. Zerfass. München-Mainz 1974, s. 132—140.

¹⁷ Zob. H. Schuster: *Die Praktische Theologie unter dem Anspruch der Sache Jesu*. W: *Praktische Theologie heute*, jw. s. 150—163.

¹⁸ Zob. przypis poprzedni; por. N. Greinacher: *Das Theorie-Praxis-Problem in der Praktischen Theologie*. W: *Praktische Theologie heute*, jw. s. 105—106.

¹⁹ Schuster: *Die Praktische Theologie unter dem Anspruch der Sache Jesu*, jw. s. 153.

Formuła „sprawa Jezusa” nie jest sama przez się jasna, ale musi być rozumiana w kontekście bogatej literatury biblijnej²⁰. Schuster widzi tę zasadę w ścisłej łączności z formułą „Ewangelia Jezusa” i „Królestwo Boże”, o ile one oznaczają nierozdzielnie naukę i działanie Jezusa i razem uwydatniają interpretację, jaką miały one w pierwotnej wspólnotie chrześcijańskiej. „Sprawa Jezusa” wskazuje na samego Jezusa, na Jego Osobę, nauczanie, śmierć i zmartwychwstanie. Jednocześnie wskazuje też na praktykę wspólnoty uczniów, w której Jezus zaktywizował swoją obecność historyczno-wspólnotową, jako Jezus i Pan, oraz na historię przekazywania tej „sprawy Jezusa” współcześnie²¹.

„Sprawa Jezusa” jest również „sprawą Boga” i „sprawą człowieka”. Jest to „sprawa człowieka”, gdyż jest rzeczywistością, która dała sens i znaczenie całej egzystencji ludzkiej. Tak była ona rozumiana i aktualizowana przez późniejsze wspólnoty chrześcijańskie. Jest ona „sprawą Boga”, ponieważ w misji Chrystusa do człowieka działa Bóg, którego Chrystus nazywa Ojcem. Z tych dwu wymiarów „sprawy Jezusa” wyłoniły się w czasach późniejszych dwa jednostronnie traktowane kierunki: wertykalny i horyzontalny. Z jednostronnym podejściem związane były negatywne konsekwencje na polu duszpasterskim²².

Dla działania eklezjalnego i teologii pastoralnej „sprawa Jezusa” ma charakter normatywny. To, że chrześcijanie wierzą, chcą wyrażać swoją wiarę we wspólnotach, jest związane ze „sprawą Jezusa”. Teologia pastoralna powinna analizować i interpretować tę „sprawę Jezusa” językiem duszpasterskim i w taki sposób, aby mogła ona być kryterium działalności Kościoła²³.

Oparcie się teologii pastoralnej na „sprawie Jezusa” jako zasadzie nie dopuszcza jednostronności w traktowaniu teorii teologicznej i praktyki kościelnej. Sam Chrystus nie wychodzi z czystej teorii, jako oderwanej idei, ale pełnił swoje posłannictwo w kontakcie z rzeczywistością²⁴. Sprawa ta jest tym ostrzejsza, że dotychczas popełniano błędy podporządkowania albo nadrzędnego traktowania teorii lub działalno-

---

²⁰ Por. F. J. Schierse: *Die „Sache Jesu” — ein biblischer Begriff?* „Bibel und Leben” 10:1969, s. 300—306; R. Pesch: *Thesen zur Sache Jesu als Begründung kirchlicher Praxis*. „Herder-Korrespondenz” 26:1972, s. 33—34.

²¹ Schuster: *Die Praktische Theologie unter dem Anspruch der Sache Jesu*, jw. s. 154.

²² Tamże s. 155.

²³ Tamże s. 156.

²⁴ Por. J 3, 21.

ci kościelnej. Tymczasem nie ma miejsca na supremację jednego elementu nad drugim, ponieważ teoria i praktyka w teologii praktycznej nie są przeciwstawne ani nie stoją obok czy naprzeciw siebie, ale stanowią jedność dwubiegunową i zróżnicowaną²⁵. Wzajemny stosunek teorii i praktyki może być określony jako stosunek obustronnego oddziaływania na siebie. Między teorią i praktyką zachodzi jakościowa wymiana. Teoria potrzebuje sprawdzenia, względnie zakwestionowania jej sposobu praktyką, z kolei praktyka kościelna potrzebuje oceny w kontekście istniejącej teorii. Teoria zawiera normy i założenia, uzasadniające i wyjaśniające warunki realizacji. Praktyka wykorzystuje pewne założenia teoretyczne. Teoria i praktyka nie są ani czymś jednym, ani absolutnie różne. Żadna stała droga nie prowadzi do praktyki i praktyki do teorii. Praktyka nie przebiega niezależnie od teorii, a teoria działania nie jest wolna od wpływów praktyki²⁶.

Każde jednostronne podejście do zagadnienia teorii i praktyki wprowadza dysonanse, ponieważ przeciwstawia obustronnie uwarunkowaną rzeczywistość. Teoria, której przypisuje się znaczenie absolutne, nie może spełnić powinności wynikającej ze „sprawy Jezusa”. Nieprzemysłane zaś przyznawanie pierwszeństwa praktyce spłyca działalność duszpasterską i prowadzi do zaniedbań w urzeczywistnianiu zbawczego dzieła Chrystusa²⁷.

Z przyjęcia „sprawy Jezusa” za podstawę teologii pastoralnej wynikają dla tej dyscypliny odpowiednie konsekwencje:

- a) teologia pastoralna musi rozumieć Kościół jako społeczną eksplikację „sprawy Jezusa” i uwrażliwienie na tę sprawę;
- b) teologia pastoralna bada wiarygodność wszystkich struktur kościelnych, historycznych i nowych, w stosunku do „sprawy Jezusa”;
- c) teologia pastoralna musi być wrażliwa na różne motywy, które zostały dane wraz ze „sprawą Jezusa” i które mogą być odkryte w każdorazowej sytuacji człowieka w świecie. Trzeba tu uwzględnić nie tylko Ewangelię, ale także człowieka, który w każdym okresie historii jest niepokojony przez problemy i niepewność²⁸.

²⁵ Por. Greinacher: *Das Theorie-Praxis-Problem in der Praktische Theologie*, jw. s. 110; Neufeld, jw. s. 216.

²⁶ Zob. Greinacher: *Das Theorie-Praxis-Problem in der Praktischen Theologie*, jw. s. 111.

²⁷ Por. Neufeld, jw. s. 217—218.

²⁸ Schuster: *Die Praktische Theologie unter dem Anspruch der Sache Jesu*, jw. s. 163.

3 INKARNACJA JAKO ZASADA TEOLOGII PASTORALNEJ

Już F. X. Arnold i J. M. Reuss widzieli we Wcieleniu fundamentalną zasadę teologii pastoralnej. W ostatnich latach problem ten został podjęty na nowo, szczególnie przez Józefa Goldbrunnera²⁹. Inkarnacja jest podtrzymywana jako principium, na którym można budować koncepcję teologii pastoralnej. Stanowi ona jednocześnie zwornik problematyki i kryterium oceny przedsięwzięć pastoralnych.

Według Goldbrunnera zasada inkarnacji może pomóc w przezwyciężaniu napięć występujących w teologii pastoralnej. Jest ona szczególnie potrzebna wobec tendencji, które czynią uprzywilejowanym wymiar horyzontalny na niekorzyść wertykalnego. Oparcie teologii pastoralnej na tym principium pozwala zachować jej specyficzny status, który odróżnia ją od innych dyscyplin teologicznych³⁰.

Zasada inkarnacji odpowiada w pełni — zdaniem Goldbrunnera — następującym wymogom, związanym ściśle z naukową refleksją pastoralną:

— jest ona zasadą teologiczną, która scala inne zasady, przeważnie niekompletne, proponowane przez współczesne kierunki pastoralne, określając teologię pastoralną jako „naukę o działaniu” bądź jako „teologię empiryczną”;

— jest zasadą wyjaśniającą współrzedne wiary i niewiary, którymi odznaczają się wysoko rozwinięte środowiska społeczno-kulturalne. Działalność pastoralną należy rozważać w kontekście tych zjawisk;

— jest zasadą szczególnie chrześcijańską, obejmującą tak teocentryzm jak chrystocentryzm, niemożliwe do wyłączenia z refleksji pastoralnej;

— jest ona zasadą broniącą prymatu osoby, wystawionej dzisiaj na zagrożenia związane z tendencjami kolektywizmu i życia wspólnego;

— jest zasadą pozwalającą na terenie teologii pastoralnej przezwyciężyć wertykalizm i horyzontalizm. Chroni ona także przed dualizmem natura-nadnatura, stworzenie-odkupienie;

— jest zasadą, która pozwala teologii pastoralnej powiązać teorię z praktyką w konkretnej sytuacji historyczno-przestrzennej, naznaczonej ciągłą ewolucją;

— jest wreszcie zasadą pozwalającą na dowartościowanie aspektu personalnego w życiu chrześcijańskim, czego nie zabezpiecza dostatecz-

²⁹ Zob. Goldbrunner, jw. s. 132—140.

³⁰ Tamże s. 134—135.

nie propozycja Heinza Schustera, przyjmującego jako zasadę „sprawę Jezusa”³¹.

Propozycja Goldbrunnera i kierunek pastoralny, który reprezentuje, znalazł w ostatnich latach wielu zwolenników. Sama koncepcja, pomimo braków, które odsłania krytyczna analiza — stanowi cenny wkład w rozwój kierunku eklezjologicznego w teologii pastoralnej.

4 PROPOZYCJA FERDYNANDA KLOSTERMANNA

Ferdynand Klostermann wychodzi z założenia, że z istoty Kościoła należy wyprowadzić wszystkie podstawowe elementy teologii pastoralnej. Sam jednak określił tę istotę o wiele precyzyjniej i dokładniej niż jego poprzednicy. Ukazuje on Kościół nie abstrakcyjnie, ale w żywym wcieleniu, w konkretnej wspólnotcie. Formułując tezę, że Kościół albo wciela się w konkretną wspólnotę lokalną, albo nie urzeczywistnia się wcale, określa tym samym właściwy przedmiot teologii pastoralnej, jakim jest budowanie i wzrost Kościoła jako wspólnoty. Tę wspólnotę w jej strukturze, elementach, prawach i rozwoju określa bliżej w oparciu o dane biblijne³².

Koncepcja Klostermanna jest oryginalna, chociaż związana jest organicznie z koncepcją eklezjologiczną³³. Wspólnota, jako istotny element życia, była obecna w wielu koncepcjach ostatniego okresu, mimo że nie wysuwano jej jako punktu wyjścia w konstruowaniu koncepcji teologii pastoralnej. Dopiero Klostermann wysunął zasadę tę na pierwszy plan, grupując wokół niej swoje przemyślenia³⁴.

Pozytywnym elementem koncepcji Klostermanna jest wbudowanie idei wspólnoty w strukturę teologii pastoralnej. Słabą zaś stroną jego projektu jest próba wepchnięcia całej nauki o wspólnotcie w jeden dział teologii pastoralnej ogólnej. Przyjmując zasadę, że idea wspólnoty powinna przenikać całą teologię pastoralną, trzeba raczej w inny sposób zrealizować ten postulat. Do teologii pastoralnej ogólnej wchodziłyby tylko podstawowe (teologiczne i socjologiczne) zasady dotyczące urzeczywistniania się Kościoła we wspólnotcie. Wszystkie inne działy, odpo-

³¹ Tamże.

³² Zob. Blachnicki: *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 2, jw. s. 131—140.

³³ Tamże s. 149.

³⁴ Zob. F. Klostermann: *Pastoraltheologie heute*. W: *Dienst an der Lehre*. Wiener Beiträge zur Theologie. Hrsg. von der Katholisch-Theologischen Fakultät der Univ. Wien. Wien 1965, s. 49—108; tenże: *Prinzip Gemeinde. Gemeinde als Prinzip des kirchlichen Lebens und der Pastoraltheologie als der Theologie dieses Lebens*. Wien 1965.

wiadające poszczególnym funkcjom Kościoła, weszłyby w skład teologii pastoralnej szczegółowej. Także one powinny uwzględniać aspekt budowania Kościoła we wspólnocie. Ponadto trzeba byłoby także wyodrębnić, w ramach teologii pastoralnej szczegółowej, dział poświęcony urzeczywistnianiu się Kościoła jako wspólnoty w konkretnych wspólnotach terytorialnych lub personalnych³⁵.

Projekt teologii pastoralnej, opierający się na podstawach eklezjologicznych, ale uzupełniony własnymi propozycjami, rozwijany jest stale w najnowszych książkach Klostermanna³⁶. Nie są one właściwie traktatami teologii pastoralnej, ale raczej studiami teologiczno-pastoralnymi nad aktualną sytuacją Kościoła. Uwzględniają przede wszystkim aspekt „Kościoła jutra” i jego reformę strukturalną. Wiele uwag krytycznych, kierowanych pod adresem podręcznika *Handbuch der Pastoraltheologie*, znalazło tam pozytywne zastosowanie.

Refleksja autora wychodzi z krytycznej analizy aktualnej sytuacji Kościoła. Jest to pastoralna analiza działalności Kościoła w obecnych uwarunkowaniach. Klostermann posługuje się szerokim materiałem informacyjnym dotyczącym modeli i eksperymentów w zakresie nowych metod i struktur duszparterskich, nie zacieśniając swoich zainteresowań tylko do literatury w języku niemieckim. Faktycznie austriacki pastoralista był uwrażliwiony nie tylko na problematykę duszpasterską krajów Europy, ale także na problemy tzw. trzeciego świata³⁷.

Najnowsze poszukiwania Klostermanna biorą początek na płaszczyźnie teologicznej, ale potem są wyjaśniane w świetle innych dyscyplin zajmujących się działalnością Kościoła, nie tylko teologicznych, lecz także antropologicznych i humanistycznych. Klostermann uważa, że jest konieczna stała odnowa Kościoła w duchu Vaticanum II. Odnowa ta musi czujnie śledzić sugestie pochodzące z funkcjonowania ruchów i grup religijnych oraz religijnych eksperymentów duszpasterskich. Akcent w tej refleksji spoczywa na przyszłości Kościoła.

³⁵ Blachnicki: *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 2, jw. s. 141.

³⁶ F. Klostermann: *Gemeinde — Kirche der Zukunft. Thesen. Dienste. Modelle*. T. 1—2. Freiburg-Basel-Wien 1974; tenże: *Die Gemeinde Christi. Prinzipien. Dienste. Formen*. Augsburg 1972; tenże: *Müssen die Priester aussterben?* Linz 1976; tenże: *Wir brauchen Priester*. Linz 1977; tenże: *Kirche-Ereignis und Institution*. Wien 1976; tenże: *Die pastoralen Dienste heute*. Linz-Wien-Passau 1980.

³⁷ Zob. F. Klostermann: *Wie wird unsere Pfarrei eine Gemeinde?* Wien 1979; tenże: *Die pastoralen Dienste heute*, jw. Por. recenzję tej pozycji przez R. Kamińskiego. „Ateneum Kapłańskie” T. 73:1981 z. 2 (433), s. 326.

5 REFLEKSJA PASTORALNA JAKO „INTERPRETACJA DOŚWIADCZENIA”

Jest to próba częściowo zbieżna z koncepcją niemieckiego podręcznika, ale opracowana w sposób oryginalny. Propozycja ta powstała w środowisku katechetycznym. Całokształt jej rozważań i wytycznych wskazuje na szerokie pole badawcze teologii pastoralnej. Autorami tego projektu są współpracownicy czasopisma „Lumen vitae” w Brukseli, P. Schoonenberg, C. Thils, A. Exeler, a zwłaszcza M. van Caster³⁸.

Zasadniczy problem stanowi tu tzw. „doświadczenie przebyte”. Przez tę formułę rozumie się realizację i integrację wartości osobistych poprzez pośrednictwo niektórych działań. W istocie doświadczenie nie jest rozumiane wówczas jako praktyczna aplikacja stwierdzeń teoretycznych ani jako przedłużenie rzeczywistości historycznej wyrażonej w Biblii, ani też jako codzienna praktyka, w której rzeczywistość duchowa sprawowana w liturgii oddziałuje i promieniuje. Chodzi tu o doświadczenie jako przedmiot refleksji chrześcijańskiej, jako doświadczenie interpretowane w świetle wiary. Doświadczenie jest wtedy rzeczywistością całego istnienia osoby. Pochodzi ono ze świadomości pragnienia i dążeń osoby w określonej sytuacji. Przeważa sytuacja poszukiwania realizacji własnego, coraz bardziej pełnego życia, które aby być autentyczne „ludzkim”, powinno realizować się w odkrywaniu sensu życia³⁹.

To nowe spojrzenie jest wynikiem pogłębionego rozumienia stosunku zachodzącego pomiędzy przeżyciem ludzkim i Objawieniem oraz pomiędzy doświadczeniem człowieka a zbawieniem. Ściślej mówiąc, jest to rzeczywistość, którą refleksja pastoralna pragnie uwydatnić i zinterpretować w celu opracowania wskazań dla działalności eklezjalnej⁴⁰.

Przybliżenie doświadczenia na płaszczyźnie pastoralnej dokonuje się w dwóch odrębnych, ale dopełniających się kierunkach. Pierwsze ujęcie rozpatruje przeżycia człowieka jako „nosiciela” wartości. Zmierza się tu do ścisłego określania sensu bezpośredniego i sensu ukrytego wartości zawartych w doświadczeniu. Analizuje się sposoby, przez któ-

³⁸ M. van Caster: *La vie vécue selon son sens intégral*. „Lumen vitae” 24: 1969, s. 89—105; tenże: *Notre foi en Jesus Christ*. „Lumen vitae” 25:1970, s. 89—102; tenże: *Pour un éclairage chrétien de l'expérience*. Tamże s. 429—446; tenże: *Aimer Dieu en aimant les hommes*. „Lumen vitae” 28:1973, s. 292—316; tenże: *Consentement et créativité dans la foi*. „Lumen vitae” 29:1974, s. 72—81; P. Schoonenberg: *Révélation et expérience*. „Lumen vitae” 25:1970, s. 383—392; A. Exeler: *La catéchèse, annonce du message et interprétation d'expérience*. „Lumen vitae” 29:1974, s. 393—404; C. Thils: *Positions axiales sur „évangélisation” et „salut”*. Tamże s. 513—518.

³⁹ Zob. van Casters: *Pour un éclairage chrétien*, jw. s. 429.

⁴⁰ Por. Thils, jw. s. 513n; Schoonenberg, jw. s. 383—390.

re może być realizowana i uzupełniana działalność w różnych sytuacjach⁴¹. Drugie ujęcie rozważa przeżycie jako miejsce wezwań domagających się odpowiednich odpowiedzi wiary i zobowiązań chrześcijańskich. Idzie tu o interpretowanie w sposób humanitarny i chrześcijański wezwań, które pochodzą z danego doświadczenia, aby osiągnąć bardziej skuteczne sposoby działania. Wartości takiej sytuacji stanowią szansę uzupełnienia albo groźbę niepowodzeń⁴².

Duszpasterstwo towarzyszy poszukiwaniom w tym zakresie i wnosi swój wkład w rozwiązanie następujących zadań:

a) wychodząc z codzienności pomaga uświadomić podstawowe niepokoje człowieka: dokąd zmierza człowiek? jaki jest sens życia?

b) przygotowuje przyjęcie odpowiedzi pochodzących z Objawienia. Wymaga to szacunku dla sposobów myślenia intuicyjnego i dyskursywnego rozmówców i pośrednictwa typu profetycznego. Wymaga to także szacunku dla danych obiektywnych i ich treści chrześcijańskiej oraz dla dialogu osób w perspektywie wiary.

c) przedstawia treści wiary jako adekwatną odpowiedź na pytania wynurzające się z konkretnej egzystencji.

d) pobudza do udzielenia odpowiedzi egzystencjalnych⁴³.

Punktem odniesienia w interpretacji chrześcijańskiej zdarzeń jest życie codzienne, naznaczone zdarzeniami i rozumiane jako postępowanie i powołanie. Wymagane jest przy tym pełne zrozumienie zdarzenia w jego wymiarze obiektywnym. W rezultacie pogłębionej refleksji i krytyki interpretacja ta pozwala umieścić zdarzenie w kontekście chrześcijańskiego planu zbawienia i jego osobowego znaczenia oraz zadań z niego wynikających. Jedynie w takim ujednoczeniu rozumienie zdarzenia jest w pełni prawdziwe⁴⁴.

Aby uniknąć szkodliwych dwuznaczności, trzeba rozróżnić trzy typy zdarzeń. To rozróżnienie jest potrzebne do uchwycenia złożoności, jak i wymowy treściowej zdarzeń. Niektóre czynności ludzkie są bezpośrednio inspirowane i aktualizowane przez interwencję Boską, inne stanowią przedmiot bezpośredni do udzielania odpowiedzi na wezwanie Boże; wiele zdarzeń jest problemem, na który człowiek nie znajduje gotowej odpowiedzi. Skłaniają one do odpowiedzi na płaszczyźnie wiary.

⁴¹ Zob. van Caster: *Pour un éclairage chrétien*, jw. s. 429.

⁴² Por. tamże, s. 429—430.

⁴³ Zob. van Caster: *La vie vécue*, jw. s. 89—102; tenże: *Notre foi en Jésus Christ*, jw. s. 92—101; tenże: *Aimer Dieu en aimant les hommes*, jw. s. 297—311.

⁴⁴ Zob. tenże: *Pour un éclairage chrétien*, jw. s. 429—441.

Życie składa się z jednej strony z wartości obiektywnych, niezależnych od wolności osobistej, z drugiej strony z działań wolnych, przez które człowiek określa swoją postawę, kształtuje swoją osobowość, wchodzi w relacje z innymi ludźmi. Wobec pierwszych wartości należy przyjąć postawę gotowości i akceptacji. W stosunku zaś do drugich wyraża się ona w twórczości i odpowiedzialności osobistej⁴⁵.

Wnioskiem praktycznym chrześcijańskiego zrozumienia zdarzenia jest zobowiązanie. Aby je określić, należy wprowadzić rozróżnienie pomiędzy imperatywami krótkotrwałymi i długotrwałymi, które mogą być nie tylko różne, ale nawet przeciwstawne. Prowadzą one między innymi do gotowości człowieka, zmiany mentalności i takich przeobrażeń struktur, by mogły one realizować wartości odkryte w trakcie odczytywania sytuacji oraz programowania w celu określenia nowych zachowań. Obie perspektywy są odrębne, ale zarazem dopełniają się. Wychodzą one z konkretnej sytuacji egzystencjalnej i zmierzają do obudzenia wrażliwości na wezwania, które z nich biorą początek a zaadresowane są do osoby. Refleksja wiary prowadzi do ukazania znaczenia doświadczenia życiowego.

6 WKŁAD CASIANO FLORISTANA I MANUELA USEROSA

Wkład hiszpański w rozwój teologii pastoralnej w okresie posoborowym jest zgodny z ogólną linią podręcznika *Handbuch der Pastoraltheologie*. Wiąże się on przede wszystkim z twórczością Casiano Floristana i Manuela Userosa⁴⁶. Dla tych autorów teologia pastoralna jest dyscypliną teologiczną, analizującą konkretną sytuację, w której buduje się Kościół poprzez własną działalność⁴⁷. Przedmiotem materialnym tej dyscypliny są funkcje Kościoła, które można sprowadzić do trzech zasadniczych:

- a) przepowiadanie słowa Bożego na wszystkich poziomach (ewangelizacja, katecheza, homilia);
- b) sprawowanie kultu (sakramenty, Eucharystia i chwała Boża);

⁴⁵ Por. tenże: *Consentement et créativité dans la foi*, jw. s. 72n.

⁴⁶ Chodzi o następujące publikacje tych autorów: C. Floristan: *Pastoral boy*. Barcelona 1966; M. Useros: *Iglesia novedad contemporánea*. Bilbao 1967; tenże: *Promocion secular del laicado*. Barcelona 1967; C. Floristan, M. Useros: *Teologia de la Acción Pastoral*. Madrid 1968. W pracy korzystano z włoskiego przekładu dzieła.

⁴⁷ Zob. C. Floristan, M. Useros: *Teologia dell'azione pastorale*. Roma 1970, s. 163.

c) sprawowanie urzędu pasterskiego, sprowadzanego głównie do dyscypliny, czynnej miłości bliźniego (*caritas*) i postępu życia chrześcijańskiego⁴⁸.

Casiano Floristan i Manuel Useros wyprowadzają przedmiot formalny teologii pastoralnej z refleksji nad realizacją dzieła zbawczego. Stan ten domaga się refleksji krytycznej nad obecną sytuacją Kościoła, celem sformułowania imperatywów dla przyszłości Kościoła. Wskazuje to na przedmiot finalny teologii pastoralnej, którym jest planowanie działalności Kościoła obecnie i na przyszłość. Planowanie konkretne dokonuje się w ramach pewnej strategii, opartej o zasady i imperatywy teologiczno-pastoralne⁴⁹.

Według hiszpańskich autorów teologia pastoralna fundamentalna zajmuje się istotą działalności duszpasterskiej i jej historią. W ramach kryteriologii działania pastoralnego zajmuje się zasadami (teocentryczną, chrystocentryczną, pneumatologiczną, eklezjologiczną i historyczno-zbawczą), imperatywami i ocenami działalności duszpasterskiej i potrzebą duszpasterstwa całościowego⁵⁰. Innym zagadnieniem, poruszonym przez tych autorów, jest dynamika działania pastoralnego, rozważana w swojej strukturze obejmującej analizę działań eklezjalnych, posługi hierarchicznej i laikatu⁵¹.

Zdaniem Floristana i Userosa teologia pastoralna szczegółowa powinna być rozpatrywana w dwóch zespołach problemowych. Pierwszy z nich zajmuje się budowaniem Kościoła poprzez przepowiadanie Słowa Bożego (preewangelizacja, ewangelizacja, katecheza, homilia), duszpasterstwo liturgiczne i duszpasterstwo posługi chrześcijańskiej (działalność charytatywna, duszpasterstwo diecezjalne, rozwój chrześcijański laikatu, duszpasterstwo ekumeniczne). Drugi zespół problemowy poświęcony jest służbie Kościoła dla ludzkości, widzianej w trzech aspektach: Kościół w świecie, zadania doczesne Ludu Bożego, sekularyzacja i świadomość eklezjalna⁵².

Troską szczególną wspomnianych hiszpańskich autorów w podjętej próbie poszukiwania koncepcji teologii pastoralnej jest zintegrowanie perspektywy pastoralno-teologicznej *Handbuch der Pastoraltheologie* z refleksją nad działalnością Kościoła.

⁴⁸ Zob. tamże.

⁴⁹ Tamże s. 164—167.

⁵⁰ Por. tamże s. 17—248.

⁵¹ Tamże s. 249—415.

⁵² Tamże s. 419—892.

II Teologia pastoralna jako nauka o działalności Kościoła

Zastąpienie koncepcji klerykalistycznej teologii pastoralnej przez coraz bardziej uniwersalną koncepcję eklezjologiczną nie zadowoliło wszystkich pastoralistów. Przeprowadzona analiza krytyczna odsłoniła pewne braki. W takim kontekście podjęto próbę poszukiwania innego ujęcia, które określa teologię pastoralną jako naukę o działaniu⁵³. Twórcą tego ujęcia jest czołowy pastoralista amerykański Seward Hiltner⁵⁴. Kierunek ten w teologii pastoralnej rozwijał się szczególnie na kontynencie amerykańskim, ale w ostatnich latach znalazł duży oddźwięk także w Europie Środkowej⁵⁵. Koncepcja ta traktowana jest jako alternatywa wobec koncepcji eklezjologicznej, opracowanej przez autorów niemieckich⁵⁶.

1 KONCEPCJA TEOLOGII PASTORALNEJ SEWARDA HILTNERA

Amerykański pastoralista Seward Hiltner skoncentrował się głównie na dwóch problemach teologii pastoralnej: pierwszy z nich odnosi się do określenia funkcji teologii pastoralnej, natomiast drugi dotyczy teorii w teologii pastoralnej. Szczególną jednak zasługą Hiltnera i jego kontynuatorów jest opracowanie modeli działalności Kościoła.

a) Określenie funkcji teologii pastoralnej

W określeniu miejsca teologii pastoralnej Hiltner przeprowadza różniczenie między dyscyplinami teologicznymi zajmującymi się wprost aktualną działalnością Kościoła a grupą dyscyplin teologicznych (nauki

⁵³ Por. R. Zerfass: *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*. W: *Praktische Theologie heute*, jw. s. 164.

⁵⁴ Zob. S. Hiltner: *Preface to Pastoral Theology*. New York 1968. Podstawowe tezy Hiltnera zostały przedstawione przez W. B. Ogleaby: *The New Shape of Pastoral Theology. Essays in Honor of Seward Hiltner*. New York 1969 i I. F. Intosh: *Pastoral Care and Pastoral Theology*. Philadelphia 1972.

⁵⁵ Zob. Zerfass: *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, jw. s. 164—177; tenże: *Zur Organisation des Studiums der Praktischen Theologie*. W: *Einführung in die Praktische Theologie*. Red. R. Zerfass, N. Greinacher. München-Mainz 1976, s. 71—73; C. Bäumlner, P. Krusche: *Ausgangspunkt Handlungsfeld: Münchener Modell*. Tamże s. 52—62; P. Krusche: *Die Berufsperspektive in Studium der Praktischen Theologie*. Tamże s. 95—109.

⁵⁶ Por. Zerfass: *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, jw.; S. Hiltner: „Preface to Pastoral Theology” — *eine Alternative zum Handbuch der Pastoraltheologie*. „Theologische Revue” 69:1973, s. 89—98.

biblijne, teologia systematyczna i porównawcza, nauki historyczne) nie zajmujących się bezpośrednio działalnością Kościoła. Pierwsza grupa dyscyplin zajmuje się przede wszystkim życiem i działalnością wspólnot kościelnych, druga zaś analizuje określone wzory i teologiczne interpretacje działalności Kościoła⁵⁷. Pierwsza posługuje się własną metodą empiryczno-krytyczną, odpowiednią dla refleksji nad działalnością kościelną, druga ma swoją metodę historyczno-krytyczną, wypracowaną w oparciu o wymogi własnego przedmiotu. Jak zauważa Hiltner, w przeszłości uprzywilejowano drugą grupę dyscyplin i jej metody. Takie jednostronne podejście było brzemiennie w konsekwencje i prowadziło z jednej strony do refleksji teologicznej oderwanej od praktyki kościelnej, z drugiej zaś strony określało apriorystycznie, jako nieteologiczne, każde studium zajmujące się działalnością Kościoła⁵⁸.

Wobec wspomnianego rozróżnienia dyscyplin teologicznych Hiltner utrzymuje, że teologia pastoralna nie może być traktowana ani jako czysta teologia stosowana, ani też nie może być utożsamiana z psychologią i socjologią pastoralną. Jest ona refleksją teologiczną nad działalnością Kościoła. Teologia biblijno-historyczna i systematyczna zajmują się w pierwszym rzędzie krytyczną konstrukcją wymagań stawianych przez tradycję. Wpływają one na działalność Kościoła częściowo spontanicznie, częściowo przez dialog z naukami praktycznymi. Teologia pastoralna natomiast widzi swoje zadanie w przygotowaniu i wykorzystaniu analizy aktualnej sytuacji, w praktyczno-teologicznym badaniu i w udzielaniu rad i wskazań pastoralnych⁵⁹.

Według Hiltnera proces wyjaśniania i konstruktywnej ewolucji działania kościelnego wymaga od teologii pastoralnej potrójnego wysiłku:

- a) teologia pastoralna musi wykorzystać tradycję jako ważny element refleksji nad teraźniejszością i przyszłością działania Kościoła;
- b) musi poważnie potraktować potrzeby teraźniejszości, teologicznie zinterpretować i skonfrontować je z tradycją;
- c) musi krytycznie ustosunkować się do propozycji zmian kościelnej działalności.

Wynika z tego, zdaniem Hiltnera, nie tylko ilościowa, ale i jakościowa różnica w ustosunkowaniu się do teologii pastoralnej i innych dyscyplin teologicznych. Egzegeci, historycy i systematycy zajmują się

⁵⁷ Zob. *Zerfass: Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, jw. s. 17—171.

⁵⁸ Hiltner: „*Preface to Pastoral Theology*”, jw. s. 218.

⁵⁹ Zob. Midali, jw. s. 867. ▽

nie tyle działalnością Kościoła, lecz określonymi wzorami, świadectwami i teologicznymi interpretacjami działalności. Teologia pastoralna natomiast widzi swoje zadanie w przygotowywaniu i wykorzystaniu analizy aktualnej sytuacji, w tworzeniu teologiczno-praktycznej teorii oraz w udzielaniu praktycznych rad, wskazań i programów działania⁶⁰.

b) Teoria w teologii pastoralnej

Teologia pastoralna powinna tworzyć system koordynacyjny, pozwalający uporządkować cały zakres problematyki i poszczególne zagadnienia działalności Kościoła, skoordynować poszczególne badania i udzielać wskazań pastoralnych.

Teologia pastoralna, według Hiltnera, ma jeszcze długą drogę do przebycia. Jest ona wezwana przede wszystkim do realizacji dwu podstawowych zadań:

a) zadania naukowej refleksji nad działalnością Kościoła. Teologia pastoralna musi tu korzystać z teorii teologicznej, jak i nauk praktycznych. Musi ona także przyjąć wartości tradycji oraz ich interpretację. Praktyczno-teologiczne tworzenie teorii powinno być nie tylko przekazywaniem teologicznych i humanistycznych elementów teorii. W jej skład wchodzi wartości empiryczno-naukowe, wyłonione z przeprowadzonej analizy sytuacji, wraz z przesłankami teoretycznymi, które doprowadziły do osiągnięcia tych wyników. Włączone są tu także przesłanki teologiczne. Bez nich nie można byłoby skonstruować modelu chrześcijańskiego działania, gdyż brakowałoby kryteriów specyficznie chrześcijańskich.

b) zadania formacji podmiotu działania w Kościele. Teoria służy nie tylko badaniom praktyczno-teologicznym, ale także pozostaje w związku z formacją i kształceniem studentów teologii. Przedstawiając im kwalifikacje i kompetencje teologa, żąda się pewnych postaw i uzdolnień. Hiltner wyakcentował w sposób szczególny:

— zdolność do analizowania sytuacji, dokonywania prognozy możliwych procesów rozwojowych, podejścia do konkretnej sytuacji z różnych punktów widzenia, zdolność do robienia wymiernym konkretnego, choć zawilego przypadku;

— znajomość poszczególnych etapów realizacji działania oraz jego strategicznych wariantów i alternatyw;

— otwarcie się na wielość przyczyn działania i jego motywacji itd.

⁶⁰ Por. Z e r f a s s: *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, jw. s. 170.

Wszystko to zakłada wiedzę rzeczową i znajomość reguł działania, według których można obserwować, wyciągać wnioski i interweniować. Zakłada się również znajomość granic, w których dane empiryczne posiadają wartość poznawczą, a reguły swoje obowiązujące znaczenie⁶¹.

Hiltner proponuje, aby teologię pastoralną uporządkować według trzech wyodrębnionych przez niego wymiarów: Organizing (organizacja), Communicating (komunikacja) i Sheperding (służba człowiekowi)⁶².

Pierwszym wymiarem, który mógłby przekazywać tak teologiczne, jak i wypływające z nauki o działaniu elementy teorii, nazywa „organizacją”. Rozumie on przez to nie tyle techniczny proces organizowania, ile całość procesów, które można sprowadzić do nowotestamentowego zadania Kościoła, aby to, co rozproszone, zebrać, doprowadzić do jedności i stworzyć wspólnotę.

Drugim wymiarem jest kategoria „komunikacji”. Chodzi tu o określenie, gdzie i jak działanie Kościoła popiera przekaz ewangeliczny lub mu przeszkadza. W tej perspektywie trzeba zbadać działanie Kościoła i zastanowić się nad jego ulepszeniem. Dzięki nowoczesnym metodom nauki o języku można np. uczynić bardziej zrozumiałym język przepowiadania albo wyniki badań nad przekazem skonfrontować z teorią kaznodziejstwa.

Trzecia kategoria praktyczno-teologicznego budowania teorii oznaczona jest przez Hiltnera jako „służba człowiekowi”. Nie należy jej utożsamiać z urzędem proboszcza. Jest ona, podobnie jak służba dla jedności, powszechnie przyjętym wymiarem życia kościelnego i dlatego w jej świetle działalność Kościoła może być przeanalizowana i skorygowana.

c) Model działalności Kościoła

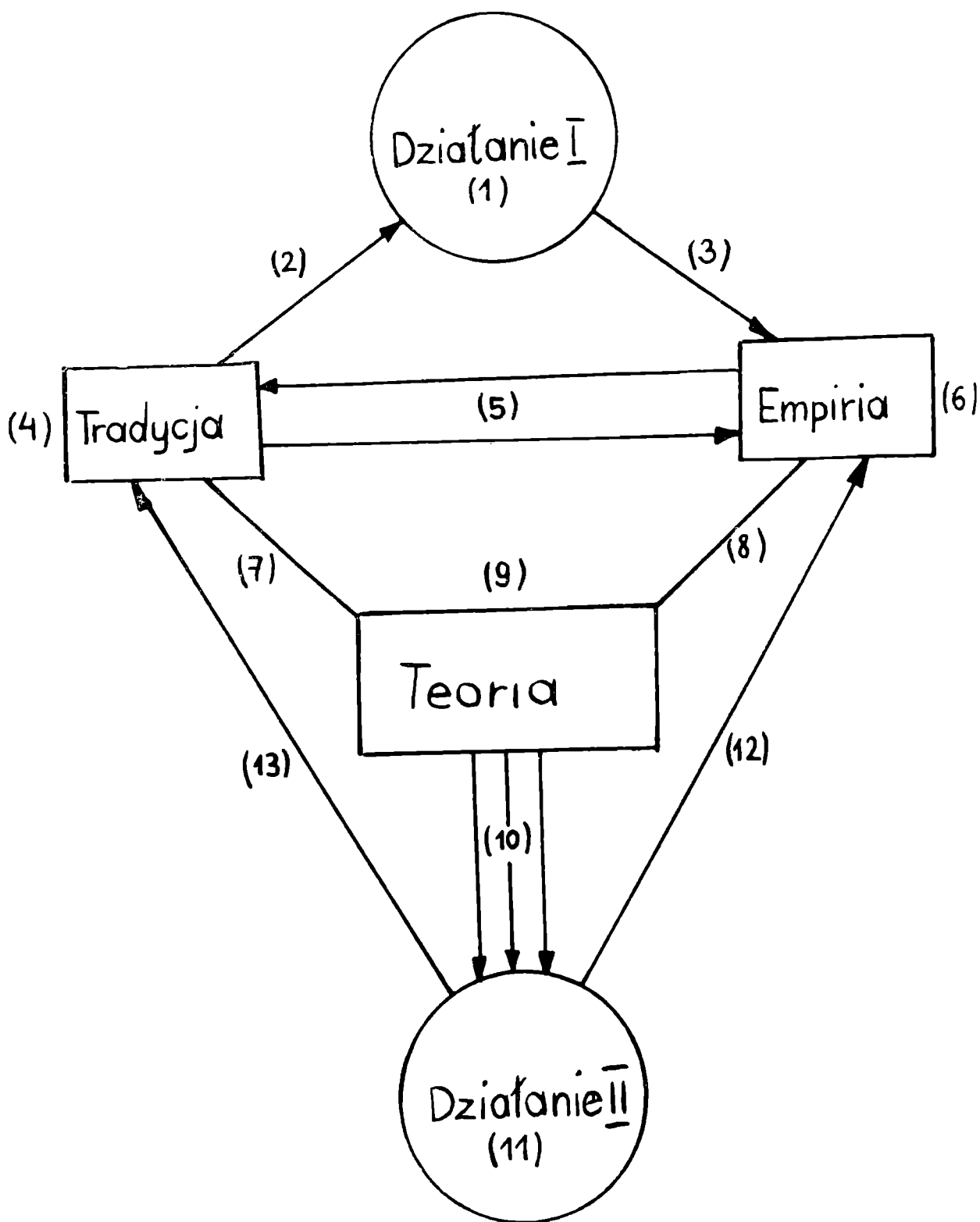
Modelem jest zestawienie znaków i reguł, które odpowiadają pewnej liczbie istotnych cech rzeczowych, pozostających w wyobrażeniu lub w faktycznym procesie. Wartość poznawcza modeli polega na tym, że — podobnie jak mapa — upraszczają, przedstawiają tylko najważniejsze elementy i powiązania strukturalne. Stąd trzeba zawsze pytać o zamierzenia i granice konstrukcji modelowej⁶⁴.

⁶¹ Tamże s. 172—173.

⁶² Tamże s. 173.

⁶³ Model działalności Kościoła S. Hiltnera został syntetycznie przedstawiony i ujęty w schemat przez R. Zerfassa: *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, jw. s. 166—170.

⁶⁴ Tamże s. 166—168.

Model działania Kościoła wg S. Hiltnera

Omawiany tu model Hiltnera przede wszystkim chce ukazać elementy konstytutywne, odgrywające zasadniczą rolę w procesie korektury działalności kościelnej. Istotną część modelu stanowi trójkąt we-

wewnętrzny, w centrum modelu, zbudowany z trzech wskaźników, a mianowicie obowiązującej tradycji (nr 4), zbadania aktualnej sytuacji (nr 6) i impulsów działania (nr 10). Ta triada rozszerza się o moment budowy teorii (nr 9), powodując jakby stałe krążenie. Wynika z tego, że nowowprowadzone działanie wymaga z jednej strony krytyki i kontroli (nr 12), z drugiej strony zaś umożliwia hermeneutyczne dane dla tradycji (nr 13).

Punktem wyjścia dla refleksji teologii pastoralnej jest definicja określonej praktyki kościelnej lub konkretnego działania Kościoła (nr 1). Pierwszą reakcją na tę działalność, wywołującą napięcie, powinno być odwołanie się do reguł i zasad, które przynosi ze sobą tradycja (nr 2). Tradycja obejmuje interioryzowane wzory i reguły zachowania się, modele myślowe i normy działania, które znalazły się w formułach wyznania wiary, w dogmatyce, w teologii moralnej i prawie kanonicznym (nr 4). To zachowanie się i aktualizacja dzisiejsza mogą być podane w wątpliwość (nr 2). Wszystkie te spontaniczne reakcje na zmiany, zachodzące na odcinku działalności, mają charakter najpierw intuicyjny, który następnie może być badany i opracowany naukowo (nr 3) jako konkretna, mniej lub bardziej konfliktowa, sytuacja (nr 6). Potrzeby same z siebie nie mogą udzielić odpowiedzi, gdyż uzyskany materiał (nr 6) nie jest dostatecznym wskaźnikiem tego działania. Należy skonfrontować go najpierw z tradycją (nr 6), jeżeli poszukiwane modele działania nie mają ulec naciskowi faktów. Jeśli konfrontacja ta nie ma pozostawać w czystej abstrakcji, to trzeba szukać wspólnej platformy, na której pojawią się nowe impulsy działania, pochodzące z syntezy obowiązującej tradycji i nowych, wyłaniających się potrzeb (nr 10). Wynika stąd nowe zadanie teologii pastoralnej, rozumianej jako teoria działania (nr 9), wezwanej, aby oddać się badaniom czy to tradycji (nr 7), czy też nowej sytuacji (nr 8). Staje się wówczas możliwe przedstawienie wskazań działania (nr 10) dla nowej praktyki (nr 11). Powtórne badanie sytuacji (nr 12) może okazać się pożyteczne dla określenia ram teoretycznych (nr 9), jak i dla późniejszych wskazań do działania (nr 10). Z drugiej strony nowe działanie pozwoli na lepsze zrozumienie tradycji (nr 13) przez możliwość dostrzeżenia wymagań, jakie stawia tradycja teraźniejszości. Lepiej rozumiana tradycja pomoże z kolei, poprzez ulepszoną teorię działania (nr 9), dojść do precyzyjnych modeli działania (nr 10), a tym samym do lepszej działalności (nr 11).

Patrząc na sporządzony przez Hiltnera model działalności Kościoła pionowo — można odnotować w nim wymiar czasu (teraźniejszość

i przyszłość, jako kierunek napięć między działalnością pierwszą i działalnością drugą). Następnie rysuje się problem teorii i praktyki (działalność pierwsza — teoria — działalność druga, rzutuująca na określoną koncepcję przewyciężenia problemu). Patrząc poziomo — model wyraża napięcie pomiędzy metodami teologicznymi i empirycznymi⁶⁵.

W krytycznej ocenie koncepcji podkreśla się jej wpływ na obudzenie zainteresowań problematyką pastoralną oraz na ukazanie możliwości współpracy międzydyscyplinarnej. Wielu autorów dostrzega w propozycji Hiltnera możliwość rozwoju teologii pastoralnej, szczególnie przez opracowanie modeli działalności kościelnej⁶⁶.

2 REFLEKSJA PASTORALNA MARCEL LEVEBRE

Także Marcel Levebre traktuje teologię pastoralną jako naukę o działaniu. Jego zdaniem, teologia pastoralna prowadzi refleksję teologiczną w sposób specyficzny, dysponując własną metodą, i zmierza do ujęcia międzydyscyplinarnego⁶⁷.

Dokonując przeglądu określeń tej dziedziny wiedzy z ostatniego piętnastolecia Levebre wskazał na zagrożenia, jakie teologia pastoralna musi przewyciężać dzisiaj. Wymienia tu pragmatyzm, brak specyfikacji teologii pastoralnej jako nauki, potrzebę odnowy języka, naturalizm i nadprzyrodzoność itd.⁶⁸

Działanie — zauważa Levebre — jest przedmiotem intensywnych badań, prowadzonych od wielu lat. Intensyfikacja tych poszukiwań dokonuje się szczególnie ze względu na racjonalizację pracy i zachodzące przemiany cywilizacyjne. W takim kontekście zrodziła się nauka, zwana prakseologią. Według uczonego wyniki tej dyscypliny naukowej mogą być wykorzystane z powodzeniem w teologii pastoralnej.

Levebre utrzymuje, że każda działalność kościelna może być analizowana według następujących kryteriów, wyodrębnionych w analizie naukowej każdego działania: kryterium celu, który działający chce osiągnąć; kryterium kontroli celu na całej drodze realizacji działania, aż do weryfikacji ostatecznej, czy w całej działalności duszpasterskiej było stałe dążenie do zrealizowania celu i czy nie było od-

⁶⁵ Tamże s. 169.

⁶⁶ Por. Midali, jw, s. 872; K. F. Daiber: *Grundriss der Praktischen Theologie als Handlungswissenschaft*. München-Mainz 1977, s. 61—151; Bäuml er, Krusche, jw, s. 90—92.

⁶⁷ Zob. M. Levebre: *Vers une nouvelle problematique de la théologie pastorale*. „Nouvelle Revue Théologique” 93:1971 s. 29—35.

⁶⁸ Tamże s. 29—50.

chyłeń na tej drodze; kryterium środków i metod potrzebnych do osiągnięcia celu związanego z działaniem zaplanowanym; wreszcie kryterium decyzji w różnych fazach wykonania ⁶⁹.

W realizacji działania duszpasterskiego Levebre wyodrębnia następujące elementy:

a) przygotowanie (analizuje się tutaj sytuację wyjściową oraz typ działania zamierzonego);

b) organizacja (rozdziela się tutaj zadania, programuje czas, sposoby realizacji i stosowane metody ze względu na to działanie);

c) koordynacja (dokonuje się tu włączenie działania szczegółowego do ogólnego programu działania na różnych poziomach, ustalenie poprawek, które trzeba wprowadzić);

d) kontrola wykonania (zwraca się tu uwagę na wierność działaczy wyznaczonym zadaniom, na naturę osiągniętych rezultatów, trudności, które wyłoniły się na drodze realizacji działania, na nowe aspekty działania itd.);

e) decyzja (zaangażowanie osób odpowiedzialnych za decyzje w różnych fazach ich podejmowania; wartości i motywacje przy podejmowaniu konkretnych decyzji; konsekwencje podejmowanych decyzji itd.).

W przypadku działalności zbiorczej, jaką jest praca duszpasterska, Levebre akcentuje korzyści płynące z zastosowania metody używanej przez tzw. „Organization Development”. Dąży się tu do zapewnienia skuteczności i wydajności działania przez wzrost wymagań i kwalifikacji osób zaangażowanych w realizację tego działania. Osoby te uwrażliwione są na uczestnictwo, współpracę i współodpowiedzialność za podejmowane działania ⁷⁰.

Uczony uwrażliwiony jest na potrzebę i znaczenie podejścia międzydyscyplinarnego tak w refleksji pastoralnej, jak i w działalności duszpasterskiej. Podkreśla specjalny charakter działania duszpasterskiego, wymagającego w sposób szczególny podejścia wielodyscyplinarnego. Mówiąc o potrzebie podejścia międzydyscyplinarnego w refleksji pastoralnej, zwraca uwagę na sposoby współpracy dyscyplin naukowych w teologii pastoralnej, na trudności w dotychczasowych badaniach pastoralnych, oraz wskazuje tematy, które wymagają przede wszystkim ujęcia wielodyscyplinarnego. Jego zdaniem przyczyniłoby się to do rozwoju współpracy teoretyków i praktyków duszpasterstwa oraz do wzajemnego oddziaływania i koordynacji teorii i praktyki,

⁶⁹ Por. Midali, jw. s. 873.

⁷⁰ Zob. Levebre: *Théologie pastorale et agir ecclésial*. „Nouvelle Revue Théologique” 93:1971, s. 363—386.

badania naukowych i działalności Kościoła. Ta sprawa wydaje się być jednym z głównych problemów duszpasterstwa i współczesnej teologii pastoralnej ⁷¹.

III Teologia pastoralna w służbie „praktyki wyzwolenia”

Literatura pastoralna latynoamerykańska czerpie natchnienie z tzw. teologii wyzwolenia. Głównymi przedstawicielami tego kierunku są S. Galilea, L. Boff, R. Vidales, R. A. Alves, E. Pironio, A. Alonso, J. L. Segudo, L. Cera i inni ⁷².

W obecnym stanie teologia wyzwolenia nie jest szkołą, ale prądem, z różnymi kierunkami i tendencjami. W literaturze tego prądu znajdują się pozycje podejmujące problematykę teologiczną oraz opracowania będące refleksją nad wyzwoleniem społeczno-politycznym. Mieszanie tych dwu płaszczyzn przesądziło o samej teologii wyzwolenia, czyniąc ją niejednokrotnie przedmiotem krytyki ze względu na niedowartościowanie w niej wymiaru teologicznego i duszpasterskiego ⁷³. Niektórzy autorzy są uwrażliwieni przede wszystkim na aspekty społeczno-polityczne nowej sytuacji w Ameryce Łacińskiej i Południowej, inni na religijność ludową. Dla niektórych z nich teologia wyzwolenia jest teologią zbawienia w uwarunkowaniach, w jakich żyje człowiek na tym kontynencie, dla innych jest raczej wyrazem łańcisko-amerykańskiej teologii politycznej. Są też i tacy, którzy interesują się tematami ściśle religijnymi i duszpasterskimi.

Wszyscy przedstawiciele tzw. teologii wyzwolenia odsuwają się mniej lub bardziej od kierunków progresywnych teologii na Zachodzie. W szczególności odrzucają oni tzw. teologię sekularyzacji, w świetle której Kościół nie wywiera już wpływu o charakterze społecznym na wspólnoty współczesne. Przedstawiciele teologii wyzwolenia kładą nacisk na odpowiedzialność historyczną Kościoła. Chrześcijaństwo musi być siłą przekształcającą społeczeństwo i nie może zwalniać się z pełnienia tego historycznego zadania ⁷⁴.

⁷¹ Zob. tenże: *L'interdisciplinarité dans l'action et la réflexion pastorales*. Tamże s. 947—962, 1051—1071.

⁷² Por. J. Comblin: *Evangelização e Libertação*. „Revista ecclesiastica brasileira” 37:1977, s. 567—797.

⁷³ Zob. S. Galilea: *Teologia della liberazione e nuove esigenze cristiane*. W: *La nuova frontiera della Teologia in America Latina*. Red. R. Gibellini. Brescia 1975, s. 250—253.

⁷⁴ Zob. F. Fiorenza: *Latin American Liberation Theology*. „Interpretation” 28:1974, s. 441—457.

Teologia wyzwolenia opiera się na następujących założeniach:

- a) trwa sytuacja niedorozwoju i niesprawiedliwości, którą odczuwa większość ludzi kontynentu latynoamerykańskiego;
- b) interpretacja chrześcijańska tego stanu rzeczy oceniana jest przez wierzących jako „sytuacja grzeszna” Utrwała ten stan zinstytucjonalizowana przemoc oraz struktury społeczno-gospodarcze i polityczne;
- c) istniejąca sytuacja i odwołanie się do sumień chrześcijan i Kościoła, aby bronili w imię wiary różnego rodzaju uciśnionych, doprowadziła do powstania tzw. historycznej praktyki wyzwolenia.

W kontekście latynoamerykańskim wyzwanie dla teologii nie pochodzi, jak w Europie, od niewiary, ale od „nieczłowieka”, to znaczy od tych, którzy w warunkach społeczno-politycznych tego kontynentu nie są traktowani w sposób humanitarny. Teologia tradycyjna wychodziła z Objawienia, aby określić wartość działalności chrześcijańskiej. Teologia wyzwolenia natomiast, aby prowadzić refleksję teologiczną, wychodzi z historycznej praktyki wyzwolenia. To rzutuje nawet na sposób odbierania Słowa Bożego. Biblia jest odczytywana w kontekście praktyki wyzwolenia i konfrontowania z tą działalnością. Praktyka wyzwolenia prowadzi do nowego rozumienia działania Boga w historii. Pismo święte, tak interpretowane, pomaga w analizowaniu, w sposób ewangeliczny, sytuacji i procesów wyzwalaających, które występują w aktualnej rzeczywistości latynoamerykańskiej⁷⁵.

Opracowanie głęboko odnowionych zagadnień teologii tradycyjnej w bezpośrednim związku z teologią wyzwolenia przyjmuje nową wymowę teologiczną. Zbawienie eschatologiczne jest uważane tutaj za rzeczywistość, która dokonuje się w aktualnych procesach historycznych i jest wyzwoleniem integralnym, dokonującym się *hic et nunc*, ze względu na ostateczne zbawienie w Chrystusie⁷⁶.

Historyczna praktyka wyzwolenia zawiera nowy typ duchowości, jakąś mistykę praktyki wyzwolenia, która odkrywa nowe znaki w postaciach Proroków, Chrystusa i Apostołów, oraz nowe podejście ewangeliczne i posługę chrześcijańską wobec ubogich i grzeszników. Kontemplacja jest tu źródłem praktyki wyzwalaającej oraz służby braciom. Miłość chrześcijańska w pełnym konfliktów społeczeństwie latynoame-

⁷⁵ Por. J. C. Scannone: *Teologia, cultura popolare e discernamento. Verso una teologia che accompagni i popoli latinoamericani nel loro processo di liberazione*. W: *La nuova frontiera della Teologia in America Latina*, jw. s. 321.

⁷⁶ Zob. H. Assmann: *L'attuazione storica del potere di Cristo. Note sul discernimento delle contraddizioni cristologiche*. W: *La nuova frontiera della teologia in America Latina*, jw. s. 202—225; J. L. Segudo: *Problemática de la idea de Dios y de la liberación del hombre*. Buenos Aires 1970, s. 24—46.

rykańskim staje się solidarnością z uciskanymi. Nadzieja natomiast jest perspektywą nadejścia królestwa eschatologicznego, którego wartości można poznać w rzeczywistości latynoamerykańskiej przez wysiłek wyzwalaający⁷⁷.

Teologia wyzwolenia chce być nie tylko refleksją teologiczną nad praktyką, ale jednocześnie refleksją dla praktyki wyzwolenia. Zmierzająca ona do zmiany sytuacji i uwolnienia z ucisku i niesprawiedliwości oraz sprzyja takiemu działaniu. W tym kontekście rozwinęła się także teologia pastoralna, która faktycznie została opracowana na fundamencie historycznej praktyki wyzwolenia. Funkcja tak rozumianej teologii pastoralnej w świetle literatury, wciąż wzrastającej⁷⁸, jest określana jednoznacznie. Do tej funkcji należy ocenianie w świetle Ewangelii, w świetle zaś praktyki wyzwolenia odczytywanie i interpretowanie wszystkich działań pastoralnych, wynikających z rzeczywistości latynoamerykańskiej, sygnalizowanie pewnych sposobów działania chrześcijańskiego, zmierzających do wyzwolenia⁷⁹.

Wielu autorów podkreśla potrzebę gruntownej refleksji naukowej nad złożoną rzeczywistością latynoamerykańską. Taka analiza byłaby podstawą skutecznego działania duszpasterskiego. Chodzi tu o określenie sytuacji ucisku, uwarunkowań historycznych i społecznych oraz specyfiki religijności ludowej. W teologii pastoralnej podkreśla się za barwienie chrześcijańskie wyzwolenia; opracowuje się zasady ewangelizacji wyzwalającej, opartej na solidarności z ludem; docenia się funkcję prorocką i zapowiedź braterstwa chrześcijańskiego; podkreśla się znaczenie liturgii, która budzi wiarę i ożywia praktykę wyzwolenia; popiera strategię duszpasterską, pomagającą wspólnotom chrześcijańskim na przyjęcie odpowiedzialności za wyzwolenie człowieka i budowanie bardziej sprawiedliwego społeczeństwa⁸⁰.

Teologia pastoralna, oparta na teologii wyzwolenia, nie stosuje odmiennych metod. Opiera ona swoją refleksję na metodzie historyczno-

⁷⁷ Zob. S. Galilea: *La liberazione come incontro fra politica e contemplazione*. „Concilium” 10:1974 nr 6, s. 39—45; tenże: *Spiritualità della liberazione*. Brescia 1974, s. 32—41.

⁷⁸ Zob. np. Scannone, jw. s. 317—328; L. Gera: *Elementos para una pastoral popular*. „Contacto” 1974 nr 2, s. 56—61; G. Gutierrez: *Prassi di liberazione, teologia e annuncio*. „Concilium” 10:1974 nr 6, s. 73—97.

⁷⁹ Por. Gera, jw. s. 321—327.

⁸⁰ Zob. np. E. Gilardi: *Teologia politiche e della liberazione. Osservazioni metodologiche*. „Scuola Cattolica” 1976 nr 2, s. 137—191; F. H. Lepargneur: *Théologies de la liberation et théologie tout court*. „Nouvelle Revue Théologique” 98:1976, s. 126—169.

-krytycznej. Wykorzystuje ponadto osiągnięcia nauk humanistycznych oraz teologii biblijnej i systematycznej. Wyniki tych dyscyplin uwzględnia niejednokrotnie przy opracowywaniu modeli i programów działania duszpasterskiego⁸¹.

IV Protestantkie ujęcia teologii praktycznej

Dla pełniejszego ukazania obrazu teologii pastoralnej w okresie posoborowym może być pożyteczne krótkie wspomnienie kierunków i koncepcji teologii pastoralnej w Kościele protestanckim. Protestantką teologię praktyczną (nazwę tę teologowie protestanci wolą bardziej niż teologia pastoralna) omawianego tu okresu można podzielić, jak się wydaje, na cztery główne kierunki, które zostaną tu pokrótce scharakteryzowane.

1 TEOLOGIA PRAKTYCZNA JAKO „TEOLOGIA EMPIRYCZNA”

Przedstawicielami takiego ujęcia teologii praktycznej są przede wszystkim: Yorick Spiegel, Bernd Päscke, Walther Eisinger⁸². Zdaniem ich, teologia praktyczna zajmuje się głównie trzema dziedzinami: działalnością chrześcijańską i religijną, działaniem kościelnym zinstytucjonalizowanym i działalnością Kościoła i grup chrześcijańskich traktowanych jako instytucje o określonych strukturach i systemach legitymizacji a zdolnych zaspokajać potrzeby religijne członków wspólnot czy grup.

Teologia praktyczna jako „teologia empiryczna” rozwija podwójne dowodzenie teologiczne. Jedno z nich dotyczy zrozumienia interpretacji wypowiedzi teologicznych dotyczących wskazanych wyżej trzech dziedzin. Drugie odnosi się do stwierdzeń normatywnych, które teologia praktyczna opracowuje we wszystkich wyliczonych dziedzinach stanowiących przedmiot jej refleksji.

W prowadzeniu tego podwójnego dyskursu teologicznego teologia praktyczna koncentruje się głównie na następujących zagadnieniach:

⁸¹ Por. Gilardi, jw. s. 137—168.

⁸² Zob. Y. Spiegel: *Praktische Theologie als empirische Theologie*. W: *Praktische Theologie heute*, jw. s. 178—194; W. Eisinger: *Die Praktische Theologie zwischen Wissenschaft und Praxis*. W: *Theologie als Wissenschaft in der Gesellschaft*. Red. H. Siemers, H. R. Reuter. Göttingen 1970, s. 13—27; B. Päscke: *Praktische Theologie als kritische Handlungswissenschaft*. „Theologia Practica” 6 (1971), s. 1—16.

a) dąży za pomocą metod socjologicznych i hermeneutycznych oraz przy wsparciu innych dyscyplin zajmujących się działaniem do zrozumienia współczesnej działalności eklezjalnej w trzech wspomnianych wcześniej dziedzinach kościelnej rzeczywistości;

b) zmierza do interpretacji krytycznej działalności kościelno-religijnej w tychże dziedzinach. Wychodząc z danych Nowego Testamentu, ocenia późniejszą tradycję i normatywy, które kierują życiem eklezjalnym;

c) zmierza do odnowy działalności kościelnej poprzez refleksję nad podejmowanymi próbami i eksperymentami oraz programowanie działania kościelnego;

d) wskazuje na potrzebę uwzględniania w poszczególnych dziedzinach teologicznych formowania działaczy duszpasterskich.

Kładzie się tu nacisk na konieczność współpracy teologii praktycznej z innymi dyscyplinami, a zwłaszcza z socjologią religii. Do pełnej współpracy tych dwu dyscyplin, zdaniem Spiegela, jeszcze pozostała daleka droga ⁸³.

2 TEOLOGIA PASTORALNA JAKO „TEORIA FUNKCJONALNA”

Przedstawiciele tej koncepcji (Karl Wilhelm Dahm, Manfred Josuttis, Christof Bäuml i inni) widzą w teologii praktycznej naukę stosowaną. Dyscyplina ta powinna stosować w różnych sektorach działalności eklezjalnej dane wypracowane przez różne dyscypliny teologiczne. Ma przyczyniać się do rozwoju działalności kościelnej poprzez analizę empiryczną. W tym celu powinna ona korzystać z osiągnięć nauk humanistycznych zajmujących się działaniem, a także innych nauk teologicznych ⁸⁴. Teologia pastoralna nie jest tylko dla stosowania wyników egzegezy biblijnej albo dla nadawania treściom dogmatycznym odpowiedniejszego wyrazu, ale jest dyscypliną, w której, stosując odpowiednie metody, można analizować działalność Kościoła na płaszczyźnie poznawczej typu empirycznego ⁸⁵.

Według Karola Wilhelma Dahma działanie kościelne jest funkcjonalne w podwójnym znaczeniu: najpierw w tym sensie, że Kościół jest

⁸³ Zob. Y. Spiegel: *Sozialwissenschaftliche Forschungsmethoden in den Praktischen Theologie*. W: *Praktische Theologie heute*, jw. s. 227—243.

⁸⁴ Por. H. D. Bastian: *Praktische Theologie und Theorie*. „*Theologia Practica*” 9(1974), s. 85—96.

⁸⁵ Zob. tenże: *Vom Wort zu den Wörtern. Karl Barth und die Aufgabe der Praktischen Theologie*. „*Evangelische Theologie*” 28:1968, s. 28—30.

włączony w inne niż eklezjalne grupy społeczne, oraz że Kościół jest skierowany do ścisłych zadań, które mu są powierzone. Kościół jako religia zinstytucjonalizowana jest wezwany do rozwijania dwu zadań. Jest to zadanie pośredniczenia w osiągnięciu pewnych wartości oraz zadanie towarzyszenia w poszczególnych ludzkich sytuacjach kryzysu lub potrzeb⁸⁶.

Teologia praktyczna stawia, w oparciu o doświadczenie czy badania rzeczywistości religijnej, hipotezy i wnioski. Wyrzekając się zamiaru opracowania teorii globalnej, usiłuje ona połączyć osiągnięcia wszystkich dyscyplin zajmujących się działalnością, celem ulepszenia działalności eklezjalnej. Z tego powodu teologia praktyczna określana jest jako „teologia funkcjonalna”⁸⁷. Opracowanie takiego ujęcia zakłada wykorzystanie osiągnięć socjologii religii⁸⁸.

3 TEOLOGIA PRAKTYCZNA JAKO „TEORIA KRYTYCZNA”

Głównymi przedstawicielami tego ujęcia teologii praktycznej są Gert Otto, Georges Casalis i Bernd Päsche⁸⁹. Zdaniem tych autorów teologia praktyczna jest „krytyką teologii”, pojmowanej tradycyjnie, ukierunkowanej tylko ku przyszłości, zaniedbując działalność w teraźniejszości i przyszłości. Teologia praktyczna rozumiana jako „teoria krytyczna” ma dwojakie zadanie: krytykę ideologiczną teologii i krytykę teologiczną ideologii⁹⁰. Rozwija ona „teorię krytyczną” w sensie tzw. Szkoły Frankfurckiej, gdzie termin „teoria” brany jest w znaczeniu historycznym i społecznym, z koniecznym nawiązaniem do ak-

⁸⁶ K. W. Dahm: *Religiöse Kommunikation und kirchliche Institutionen*. W: *Religion System und Sozialisation*. Red. K. W. Dahm, N. Luhmann. Darmstadt 1972, s. 133—188.

⁸⁷ Por. Bastian: *Praktische Theologie und Theorie*, jw. s. 86—90.

⁸⁸ Por. M. Josuttis: *Praxis des Evangeliums zwischen Politik und Religion*. *Grundprobleme der Praktischen Theologie*. München 1974, s. 245—253; C. Bäumer: *Praktische Theologie — ein notwendiges Element wissenschaftlicher Theologie?* „*Theologia Practica*” 9(1974), s. 72—84.

⁸⁹ Zob. np. G. Casalis: *Théologie pratique et pratique de la théologie*. „*Le Point Théologiques*” 5(1973), s. 85—105; G. Otto: *Praktische Theologie als Kritische Theorie religiös vermittelter Praxis-Thesen zum Verständnis einer Formel*. W: *Praktische Theologie heute*, jw. s. 196—205; tenże: *Einführung in die Praktische Theologie*. Stuttgart 1976, s. 75—89; tenże: *Zur gegenwärtigen Diskussion in der Praktischen Theologie*. W: *Praktisch-Theologisches Handbuch*. Red. G. Otto. Hamburg 1970, s. 9—24; Päsche, jw. s. 1—13.

⁹⁰ Por. Casalis, jw. s. 86—93.

tualnej sytuacji⁹¹. Termin zaś „krytyczna” dotyczy sądu wartościującego. Ten krytycyzm teorii dotyczy jej samej, innych teorii oraz działalności, z którą jest związana. Teoria działania powinna analizować siebie samą oraz działanie kościelne w kontekście konkretnej „historii”⁹². Teoria krytyczna nie tylko dedukcyjnie wpływać powinna na kształtowanie praktyki, ale poprzez doskonalenie siebie także na rozwój działania. Przedstawiciele tego ujęcia teologii praktycznej idą za T. W. Adorno i twierdzą, że teoria i praktyka wzajemnie są od siebie zależne i wzajemnie siebie potrzebują⁹³. Działalność powinna zatem nawiązać kontakt z teorią krytyczną. Przez to teoria odzyskuje walor realności i przydatności, a praktyka nie będzie pozbawiona kontaktu z refleksją.

4 TEOLOGIA PRAKTYCZNA JAKO „TEORIA POSŁUGIWANIA DUSZPASTERZA”

Poprzednie koncepcje protestanckie teologii praktycznej pozostawiały niedomówienia w zakresie funkcji formacyjnej duszpasterzy przez tę dyscyplinę. Sytuacja ta wywołała wystąpienie niektórych pastoralistów (Walter Neidhart, Wolfgang Steck, Peter Krusche) z żądaniem, aby teologia praktyczna zajmowała się formowaniem działaczy duszpasterskich. Walter Neidhart uważa, że teologia praktyczna formację duszpasterza powinna traktować jako najważniejsze swoje zobowiązanie. Zadaniem teologii praktycznej — według niego — jest refleksja, przy pomocy odpowiednich metod, nad tymi działaniami w grupach eklezjalnych i rzeczywistości publicznej, które mają wpływ na formowanie postaw i zachowań działaczy pastoralnych⁹⁴. Również Wolfgang Steck

⁹¹ Por. J. Heinrichs: *Theorie welcher Praxis. Theorie-Praxis Vermittlung als die Grundaufgabe Praktischer Theologie*. W: *Theologie zwischen Theorie und Praxis*. Red. L. Bertsch. Frankfurt am Main 1975, s. 10—28; R. Marlé: *Le projet de théologie pratique*. Paris 1979, s. 75—81.

⁹² Por. E. Schillebeeckx: *La „nuova teoria critica” e teoria critica ed ermeneutica teologica*. Brescia 1975, s. 158—211.

⁹³ Problem relacji teorii i praktyki do siebie był dotąd niedostatecznie doceniany w teologii praktycznej. W podejściu do tej problematyki występowały uprzedzenia albo uproszczenia. Skutkiem tego było powstanie dwu skrajnych tendencji w traktowaniu tego zagadnienia. Pierwsza z nich głosiła prymat teorii nad praktyką, a druga doceniała tylko działalność. Współczesna refleksja wykazuje, że próby podporządkowania albo nadrzędnego traktowania teorii lub praktyki były wypaczeniem teologii pastoralnej. Por. N. Greinacher: *Das Theorie-Praxis Problem in der Praktischen Theologie*. W: *Praktische Theologie heute*, jw. s. 108—110; Neufeld, jw. s. 210—225; R. Kamiński: *Teoria działania Kościoła jako problem teologii praktycznej*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1982 z. 6.

utrzymuje, że teologia praktyczna ma sens o tyle, o ile zajmuje się przygotowaniem działaczy duszpasterskich, szczególnie „pasterzy”⁹⁵. Nie może jednak stać się tylko teologią na usługach „pasterzy”, jak było w przeszłości⁹⁶. Jest ona wezwana także do wypracowania zasad w zakresie przepowiadania, katechizacji, poradnictwa indywidualnego. Jednocześnie powinna studiować najlepsze metody i sposoby współdziałania, pracy w grupach religijnych i kierowania wspólnotami eklezjalnymi⁹⁷.

Spoglądając wstecz na dokonany przegląd ujęć i tendencji rozwojowych należy stwierdzić, że po Soborze Watykańskim II odnotowuje się wzrastające znaczenie teologii pastoralnej, zwanej przez wielu pastoralistów praktyczną. Badana dyscyplina rozwija się jako refleksja wiary nad działalnością kościelną w kontekście aktualnych uwarunkowań społeczno-kulturowych.

W wielości zauważonych kierunków i koncepcji można odczytać pewne cechy wspólne. Wspólne jest traktowanie teologii pastoralnej jako odrębnej dyscypliny teologicznej, mającej swój przedmiot badań i posługującej się w badaniach własną metodą naukową. Teologia pastoralna nie może być sprowadzona tylko do wymiarów nauki stosowanej, do recept moralnych, norm prawnych, wskazań liturgiczno-ascetycznych i duszpasterskich czy technologii duszpasterskiej. Wychodzi z istoty Kościoła i jest kierowana nie tylko ku działalności kościelnej, ale także na zaprowadzenie refleksji nad tą działalnością, celem jej ulepszenia. Wychodzi ona z praktyki nie tylko po to, aby sformułować teorię, ale także aby opracować kryteria i wskazania dające się bezpośrednio zastosować w praktycznej działalności, celem jej odnowy.

Refleksja teologiczna prowadzona w ramach teologii pastoralnej ma charakter międzydyscyplinarny. Opiera się na dialogu z innymi dyscyplinami teologicznymi i naukami humanistycznymi, zajmującymi się działalnością ludzką. W takim ujęciu teologia pastoralna występuje jako nauka z pogranicza innych dyscyplin teologicznych i nauk humanistycznych. Stosuje się w niej metodę empiryczno-krytyczną, właściwą naukom doświadczalnym. Stosowanie tej metody służy powiązaniu teorii pastoralnej z praktyką kościelną.

⁹⁴ W. Neidhart: *Aspekte der Beziehungen zwischen den beiden Disziplinen*. „Theologia Practica” 9(1974), s. 97—98.

⁹⁵ Zob. W. Steck: *Die wissenschaftlichen Situation der Praktischen Theologie*. „Wissen und Praxis in Kirche und Gesellschaft” 63(1974), s. 65—80.

⁹⁶ Por. P. Krusche: *Der Pfarrer als Kriesengagent. Gesichtspunkte zur Profilierung der pastoralen Berufsrolle*. „Theologia Practica” 9(1974), s. 277—291.

⁹⁷ Por. Neidhart, jw. s. 98.

W refleksji pastoralnej wielu autorów odwołuje się do następujących nauk humanistycznych: antropologii, psychologii, socjologii, nauk o języku i środkach masowego przekazu, cybernetyki i futurologii. Niektóre z tych dyscyplin potrzebne są w fazie analizy sytuacji, inne na etapie planowania, jeszcze inne na odcinku opracowywania strategii działania kościelnego. Teologia pastoralna może wykorzystać wyniki tych nauk, interpretując je w perspektywie teologicznej.

PASTORAL THEOLOGY AFTER THE COUNCIL (1965—1982)

SUMMARY

The pastoral theology of the postconciliar period has been influenced by change in the Church itself, transformations in the world, and in particular by changes in the mentality and interests of contemporary people, which do not always favour the growth of religiousness. All this indicates not only that contemporary Church carries out its mission under increasingly difficult conditions, but also that the present situation requires a search for an adequate conception of pastoral theology.

During the postconciliar period pastoral theology has been understood in a variety of ways. Discussions about its conceptions are still continuing. There are different approaches to its subject matter, solutions and methods of investigation.

There are several possible ways to classify the work of postconciliar pastoral theologians. This article adopts a division into three distinct currents. One is the ecclesiological trend, initiated during the council by the authors of the German „Handbuch der Pastoraltheologie” and continued by F. Klostermann (the community principle), H. Schuster (the problem of Jesus), J. Goldbrunner (the principle of Incarnation), C. Floristan, M. Useros and M. van Caster (interpretation of experience). The second current of pastoral theology regards the discipline as dealing with the activity of the Church. This approach is due to S. Hiltner and its continuators are R. Zerfass and M. Levebre.

The various postconciliar conceptions of pastoral theology have some features in common. They agree in viewing pastoral theology as a separate theological discipline, with its own subject matter and methods. Pastoral theology takes the essence of the Church as its starting point and aims not only at analyzing the activities of the Church but also at improving them. Pastoral theological reflection is interdisciplinary. It is based on a dialogue with other theological disciplines and those of the humanities which deal with human activity. The humanistic disciplines often invoked are: anthropology, psychology, sociology, language science, science of the media, praxeology, cybernetics and futurology. Some of these are useful in the analysis of the situation, some in the planning phase and some in the developing of strategies for Church action. Pastoral theology makes use of the results of these disciplines interpreting them theologically.